

TYVESTÄ PUUHUN NOUSTAAN

Kun keskustelu venyy loputtomaksi ohipuhumiseksi, osapuolet joko eivät kykene ymmärtämään toisiaan tai tahallaan sulkevat korvansa toisen argumenteilta. Tämäntapaista näyttää tapahtuvan kielihistoriaamme koskevassa asemasodassa, jonka rintamalinjat ovat viime vuosina hahmottuneet kielikontaktien merkitystä tähdentävän ja perinteistä sukupuuteoriaa äänekäästi vastustavan kolmikon Kalevi Wiik – Ago Künnap – János Puszta ym. päirille. Tökerö niputtaminen ei tietenkään tee täyttä oikeutta näille kolmelle erikseen työskentelevälle tutkijalle (kuten Kulonen [1997: 622] oikeudenmukaisesti huomauttaa, »Kalevi Wiik vastaan muut» on liian karkea yleistys), mutta strategisesti samoilla linjoilla he näyttävät olevan. Wiik, Künnap ja Puszta ovat esitelleet periaatteitaan yksissä kansissa (Julku [toim.] 1997). He korostavat aggressiivisesti edustavansa uutta ajattelutapaa, joka (näin he väittävät) liittyy uusimpiin (tarkemmin erittelemättömiin) kansainvälisiin suuntauksiin, taistelee perinteisen fennougristiikan luutuneita asenteita vastaan (»traditionalismia» – Julku [toim.] 1997, »vanhaa erehdystä» – Puszta ym. [1995] motto *Ein alter Irrtum hat mehr Freunde als eine neue Wahrheit*) tai merkitsee niihin verraten suorastaan »läpimurtoa uralistiikassa», kuten Künnap (1998a) on otsikoinut tuoreimman teoksensa. Ainakin Wiik ja Künnap myös esittelevät »vallankumouksellisia» näkemyksiään joukkoviestimissä innokkaasti ja taitavasti, kun taas monet muut kielentutkijat useinkaan eivät osaa, ehdi tai viitsi popularisoida tutkimustuloksiaan — tai antautua pitkiksi venyviin polemiikkeihin oman alan sakaan foorumeilla.

Venyessään keskustelu ohenee. Kun uutta tietoa ei juuri ilmesty, on keskityttävä väittelemään yleisistä periaatteista. Tässäpä onkin

ongelman ydin. Wiikin, Künnapin ja Puszta ym. puheenvuorot (ja tässä yhteydessä lieinee mainittava myös ainakin Künnapia voimakkaasti inspiroinut Östman ja Raukko 1995) tieteellisessä keskustelussa korostavat tarjoamansa tarkastelutavan *periaatteellista* uutuutta, raikkautta, paremmuutta tai todemmuuttakin, mutta mitä konkreettista tämän tarkastelutavan kautta saavutetaan? Kallio (1997) on jo osoittanut Wiikin oletukset tiettyjen germaanisten kielten piirteiden substraattilähtöisyydestä germanistiselta kannalta kestävämmiksi, Mikone (1996, 1997) ja Hasselblatt (1998) löytäneet Wiikin ja Künnapin tieteellisestä argumentaatiosta olennaisia heikkouksia; itse olen (Laakso 1997) arvostellut samaan tapaan Puszta ym. (1995) argumentaatiota — tässä vain muutamia esimerkkejä kriittisistä puheenvuoroista, joita toki niitäkin on esitetty useita. Jäljelle jäävät enää mahdollisen uralilais-indoeurooppalaisen substraattisuhteen muodostama »ongelmisto», johon olisi pyrittävä »lisäämään tutkijoiden mielenkiintoa» (Künnap 1998b: 420), sekä uuden tarkastelutavan tarjoamat periaatteelliset mahdollisuudet.

Periaatteista onkin sitten väitelty jo pitkään. Sukupuun puolesta on taitettu peistä kiivaastikin (Laakso 1995, Itkonen 1998), mutta varsinainen sanoma ei tunnu menneen perille. Olennaista ei nimittäin ole ns. traditionalistien kiivas kiintymys sukupuumalliin tunne- tai perinnesyistä, ei myöskään sen väitetty kytkös migraatiomalleihin. Tässä suhteessa Wiikin esimerkki (1998: 423) on todella harhaanjohtava: hänen tarjoamansa »kontaktiselitys» uralilaisen kielten samojedihaaran eriytymiselle ei periaatteessa poikkea sukupuumallista vaan sopii hyvin yhteen myös useimpien perinteiseen polveutumismalliin nojaavien selitysten kanssa, joissa kontakteilla on operoi-

tu jo vanhastaan. Muutenkin sukupuun rajoitukset on »traditionalistienkin» parissa myönnetty jo aikaa päiviä, eikä kukaan usko sen selittävän kaikkea tai toimivan yhtä hyvin kaikilla kielen rakenteen osa-alueilla, etnisestä tai populaatiogeneettisestä historiasta puhumattakaan.

Olennaista sukupuun- ja kontaktiselitysten kiistassa on historiallis-vertailevan kielitieteen tähänastinen anti. Pitkärunkoinen binaaripuu tai siitä realistisemmiksi modifioitua harava-, pensas- tai kampamallit näet ovat väistämätön seuraus tavasta, jolla kielten geneettinen sukulaisuus määritellään ja toimii, viime kädessä seuraus kielen omasta strukturoituneisuudesta. Jos perinteisestä kielten polveutumiskäsityksestä (siis kantakielen käsitteestä) luovutaan, kuten erityisesti Ago Künnap on vaatinut, on kielten sukulaisuus, historia ja välittyminen määriteltävä uudelleen — ja osoitettava, että näin saadaan aikaan kuvaus, joka on konkreettisten yksityiskohtien tasolla parempi, tehokkaampi ja todellisempi kuin tähän asti käytetty. Tällaista kuvausta en vielä ole nähnyt, ainoastaan enemmän tai vähemmän kiintoisia yleisluontoisia pohdiskeluja kielten mahdollisesta sekoittumisesta tai sulautumisesta. Nämä pohdiskelut leijailevat toistaiseksi vielä ilmassa jos siksin, että kielikontaktien ja kontaktikielten tutkimuksen alalla on vielä paljon tekemättä eikä varsinkaan morfosyntaksin alalla esiintyvien kontakti- ja lainailmiöiden tutkimus ole (vielä?) pystynyt esittämään luotettavia universaaleja, joihin historiallisissa rekonstruktioissa voitaisiin nojata. (Yksityiskohtaisemmin olen näitä kontaktilingvistisen taustan ongelmia eritellyt puheenvuoroissani Lammin symposiumissa syksyllä 1997 ja Suomalais-Ugrilaisessa Seurassa keuhällä 1998 – Laakso, tulossa a ja b.)

Niin kunnioitettavia asioita kuin suuret synteetit ovatkin, puuhun olisi nouseva tyyvestä alkaen — eikä pelkästään sukupuun-

Genetiikka–arkeologia–kielitiede-kolmiottelun kokonaispistemäärää tärkeämpi asia olisi, että ainakin yhdellä näistä kolmesta alasta keskityttäisiin tutkimustyöhön detaljeja myöten. Samalla tulisi paremmin testatuksi myös toiselta tieteenalalta lainatun metodis-metaforisen apuvälineen soveltuvuus. Kieli, kulttuuri ja geenit välittyvät tosin usein yhdessä mutta aina omien erilaisten rakenne- ja toimintaperiaatteidensa mukaan, joten geneetikkojen väitetty vastahakoisuus puita kohtaan tai kulttuurintutkijoiden rihmastofilosofia eivät vielä välttämättä merkitse kielitieteen kannalta yhtään mitään, ellei niistä synny toimivaa kielitieteellistä sovellusta. Ennen kuin tätä on edes kokeiltu, ei asiasta oikein kannata keskustella.

Ikävintä sukupuun vastaan kielikontaktien keskustelun pitkittymisessä on sen siirtyminen toisarvoisuuksiin tai henkilökohtaisuuksiin. Toisarvoisuuksilla tarkoitan kansallis-poliittisia intohimoja kuten germaanisten kielten oletettujen uralilaisperäisyyksien positiivista arvottamista (»tässä voivatkin suomalaiset röyhittää rintaansa» – Wiik 1996: 231) tai poliittisten suuntausten vetämistä väen vängällä mukaan keskusteluun (vasemmistolaisuus- tai EU-laisuusepäilyt – Wiik 1998), kun kieleemme alkuperän itäisyydellä tai läntisyydellä (tai indoeurooppalaiskontaktiemme vaikutussuunnilla) ei ymmärtääkseni ainakaan viime vuosikymmeninä (ja ainakaan omalle sukupolvelle) ole ollut mitään merkitystä kansallisen omanarvontuntomme tai ulkopoliittikkamme kannalta. Henkilökohtaisuuksia on mahdoton eritellä sortumatta niihin itse. Sanonpa kuitenkin, että mielestäni sekä Wiikin (1998) että Künnapin (1998b) tuoreista Virittäjä-puheenvuoroista henkii joko loukatun tai alentuvan jaltallaseisijan asenne, jota tekisi mieleni nimittää »akateemiseksi setäkulttuuriksi». Valistunut lukija pohtikoon itse, millaisen

kuvan viidenkymmenen vuoden päästä Virittäjää lukevat saavat 1900-luvun lopun fenn(ougr)istiyhteisön henkisestä ilmapiiristä. ■

JOHANNA LAAKSO

Sähköposti: johanna.laakso@helsinki.fi

LÄHTEET

HASSELBLATT, CORNELIUS 1998: Avunhuuto lounaasta. – *Virittäjä* 102 s. 232–239.

ITKONEN, ESA 1998: Sukupuu ja kontakti. – *Virittäjä* 102 s. 96–103.

JULKU, KYÖSTI (toim.) 1997: Itämerensuomi — eurooppalainen maa. *Societas Historiae Fenno-Ugricae*, Oulu.

KALLIO, PETRI 1997: Uralic substrate features in Germanic? – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 87 s. 123–130.

KULONEN, ULLA-MAIIJA 1997: Kaikuja Lammita. – *Virittäjä* 101 s. 622–625.

KÜNNAP, AGO 1998a: Breakthrough in Uralistics. Tartu.

—— 1998b: Ensiapu koillisesta. – *Virittäjä* 102 s. 420–421.

LAAKSO, JOHANNA 1995: A spade is always a spade. Comment on 'A pragmareal challenge to genetic language tree models' [Östman & Raukko 1995]. – *Seppo Suhonen 1995 (toim.)* s. 70–74.

—— 1997: Neue Perspektiven für die Grundsprachenforschung? [Arv. Puszta 1995.] – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54 s. 205–213.

—— (tulossa a): Kommentteja Pohjois-Euroopan väestön alkukysymyksiin kon-

taktilingvistiikan kannalta. [Kommenttipuheenvuoro Kalevi Wiikin esitelmään Lammin symposiumissa 1997. Ilmestyy symposiumin julkaisussa sarjassa *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk.*]

—— (tulossa b): Language contact hypotheses and the history of Uralic morphosyntax. [Perustuu Suomalais-Ugrilaisen Seuran kokouksessa huhtikuussa 1998 pidettyyn esitelmään. Ilmestyy Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirjassa.]

MIKONE, EVE 1996: Suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvan väestön alkuperä. – *Virittäjä* 100 s. 401–422.

—— 1997: Tutkijan taustasta riippumattomaa kritiikkiä. – *Virittäjä* 101 s. 83–85.

PUSZTAY, JÁNOS 1995: Diskussionsbeiträge zur Grundsprachenforschung (Beispiel: das Protouralische). *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica* 43, Wiesbaden.

SUHONEN, SEPPO (toim.) 1995: Itämerensuomalainen kulttuurialue — The Fenno-Baltic cultural area. *Castrenianumin toimitteita* 49, Helsinki.

WIIK, KALEVI 1996: Nordeuropäische Prosodik. [Arv.: Joe Salmons: Accentual change and language contact: Comparative survey and a case study of early northern Europe.] – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54 s. 230–233.

—— 1998: Vähän kontaktiteoriastani. – *Virittäjä* 102 s. 421–424.

ÖSTMAN, JAN-OLA – RAUKKO, JARNO 1995: The 'pragmareal' challenge to genetic language models. – *Seppo Suhonen 1995 (toim.)* s. 31–69.

Keskustelu tästä aiheesta päättyy *Virittäjässä* toistaiseksi. Muista aiheista on jonossa useita puheenvuoroja.

Virittäjän toimitus